

ПАВЕЛ СТЕФАНОВ (София)

НЕИЗВЕСТНО ПРОИЗВЕДЕНИЕ НА ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

Григорий Цамблак с право се определя като един от най-талантливите и най-плодовитите средновековни български писатели. Понастоящем на филологическата наука са известни над петдесет негови съчинения, някои от които са определени по-скоро по интуиция, отколкото чрез количествени и качествени методи. Въпреки този значителен брой творби трябва да се признае, че цели области от литературното творчество на Цамблак са слабо изследвани. „Химнографическите му произведения . . . обикновено не се споменават, а съществуването им като че ли не се подозира . . . И до днес те не са събрани на едно място и точният им брой не е известен.“¹ Тяхното издирване, анализиране и публикуване е трудна и отговорна задача, която изисква интердисциплинарен подход, разностранна подготовка и дългогодишен труд.

В стоманената каса на катедралата „Св. Троица“ в Русе се съхранява един своеобразен конволют, съставен от две части — старопечатна книга и ръкопис. Първата част е уникален палеотип², който представява най-старата печатна книга на литературен български език. Названието ѝ е „Служебник“ и е типографирана от йеромонах Макарий в манастира Дялу до румънския град Търговище през 1508 г.³ Тя е единствен екземпляр в България и осми в света. В нея се намира приписка, според която „Служебникът“ бил купен за 300 аспри през 1654 г. от владиката Герасим Хилендарец. По средата на книгата е подвързан един ръкопис от 32 листа. В него са поместени ръкоположения от Архиерейски служебник (Чинovníк) — хиротесии свѣщеносца и црковника, чѣтца и пѣвца, подѣакона, хиротонии дѣакона, сщениника, еписпа нан митрополнта

¹ Ст. Кожухаров. Търновската книжовна школа и развитието на химнографската поезия в старата българска литература. — В: Търновска книжовна школа. 1371—1971. С., 1974, с. 300—303.

² Палеотипи са книгите, излезли от печат между 1501 и 1550 г. включително.

³ Фототипно издание: P. P. Panaitescu. Liturghierul lui Macarie (1508) cu un studiu. București, 1961; M. Tomescu. Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918. București, 1968, p. 26—34 (с библиография).

или патриарха. Накрая е включена и една Матва, егда поставет митрополнта, и възодитъ прѣвѣе въ градъ и чѣтетъ сѣю матвою прѣвд. градомъ (с. 155—162 на конволюта).

Филиграните на ръкописа (корона с полумесец и шестолъчна звезда, везни в кръг с трифил и контрамарки — трилистник с букви G—З, А—В, А—С) се отнасят към 40-те и 50-те г. на XVII в.⁴ Правописът на ръкописа е ресавски и редакцията му е сръбска, а не влахо-българска, както би трябвало да се очаква. Същевременно писмото е типичен молдовски полуустав от XVII в. Преписвачът е използвал много траен киновар и злато, характерни белези на влашките ръкописи.⁵ Единственият славянин-епископ на име Герасим в румънските земи към средата на XVII в. е българинът Герасим, възпитаник на Хилендарския манастир, който през октомври 1655 г. бил избран за митрополит на Проилавската епархия с център Браила (и Галац). През ноември 1658 г. той бил посрещнат в Търново като митрополит, а от август 1673 до декември 1674 г. оглавявал Вселенската патриаршия в Цариград.⁶ Откъде Герасим или неговите сътрудници са взели текста на ръкоположенията и рядката Молитва на новопоставен митрополит? След продължителни издирвания беше установено, че всички текстове в новооткрития ръкопис са заимствувани от сръбския Требник № 374 в московската Синодална библиотека (сега в Държавния исторически музей в Москва, № 307).⁷ Този Требник бил прибран в атонския манастир „Св. Павел“ от руския архимандрит Арсений Суханов през април или май 1654 г. Суханов не се върнал в Москва през Мала Азия и Кавказ, а минал през Цариград, българските земи, Влахия и Молдова. Към средата на август 1654 г. той пребивавал в Браила и Галац, откъдето отпътувал за Яш.⁸ Няма никакво съмнение, че тогава Суханов се е срещнал с Герасим Проилавски и му е предоставил временно Требника. Редица особености в русенския ръкопис свидетелствуват за слепено преписване — отпечатване на неизсъхналото мастило върху съседната страница, изпускане на отделни думи и букви, погрешно разчитане на други и пр.

Водните знаци в синодалния Требник датират около 1423 г.⁹ Той съдържа най-ранното копие от Молитвата на новопоставен митрополит. Проучванията установиха две посоки на разпространение на преписи от

⁴ V. Mosin. Anchor watermarks. Amsterdam, 1973, p. 63, No 2030—2046; No 2176—2180; Вл. Мошин, М. Пајић-Гроздановић. Водени знак „Круна са звездом и полумесецом“. — Библиотекар (Београд), XV, 1963, № 1, с. 17—19.

⁵ D. P. Bogdan. Paleografia româno-slavă. Tratat și album. București, 1978, p. 95—130.

⁶ D. Russo. Studii istorice greco-române. V. I. București, 1939, p. 261, 290—291. Биографията на Герасим заслужава отделна студия.

⁷ А. Горский, К. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки, отд. III. Книги богослужебныя. Ч. I. М., 1869, с. 163—198, № 374; М. Черпиловская. Славянские рукописи Афона в собраниях Отдела рукописей ГИМ. — В: Конференция по истории средневековой письменности и книги. Тезисы докладов. Ереван, 1977, с. 110—113; К. Куев. Съдбата на старобългарските ръкописи през вековете, С., 1979, с. 39.

⁸ С. Белокуров. Арсений Суханов. Т. I. М., 1891, с. 336—347; M. Lascaris. Arsène Suchanov et les manuscrits de l'Athos. Byzantion, 28, 1958, p. 543—544.

⁹ Н. П. Лихачев. Палеографическое описание бумажных водяных знаков. Ч. I. СПб., 1899, с. 271; Ч. III. СПб., 1899, № 2530—2546.

тази молитва — чрез Сърбия и Атон, и чрез Сучава и Молдова. Тя била изведена в общославянска орбита през 1570 г., когато била поместена в печатно издание — Молитвеника (Требника) на българина Яков Крайков, типографиран във Венеция (л. 6а—7б на 30 кола).¹⁰

Първият известен румънски препис на Молитвата се намира в пергаментен Служебник, завършен в Зографската обител от Варлаам доместик на 24 февруари 1532 г. Ръкописът бил осъществен с повелението и деянието на кир Теофан, митрополит Сучавски и на цяла Молдовлахия.¹¹ Служебникът бил собственост на Соловецкия манастир, а сега е прехвърлен в Публичната библиотека в Ленинград. Съвсем не е случаен фактът, че вторият румънски препис на Молитвата също бил непосредствено свързан със Сучавската митрополия. Той се намирал в Секулския манастир, а сега се пази в библиотеката на Румънската академия на науките (№ 170). Обнародван е без анализ от А. И. Яцимирски и П. П. Панантеску.¹² Този опус представлява Архиерейски служебник, преписан в 1643 г. от Иванко по заповед на великия логотет Теодор Янович, който подарил книгата на духовния си отец, сучавския митрополит Варлаам. Трети препис от Молитвата се открива в молдовски ръкопис — Архиерейски служебник от XVI в. — днес в Народния музей в Прага (№ 90). Листовете с основния текст са откъснати и е останала само характерната инвокация.¹³ Важно е да се подчертае, че сучавският център за разпространение на текста на Молитвата не бил зависим от южнославянските ѝ дубликати.

Предназначението на този специфичен химнографски текст било да бъде четен два пъти гласно от новоизбрания митрополит — непосредствено след избора и при пристигане пред вратите на престолния град. Понякога втората декламация била изпусната. Молитвата станала ядро, около което се е наслоил седефът на нов богослужебен чин за посрещане на новопоставен митрополит. Той получил най-широка употреба в Русия. За първи път там Молитвата се среща в церемонията за инсталиране на патриарх Йов (1589)¹⁴, в печатния чин за хиротония на епископ (1645—1652)¹⁵, в ръкописното последование за избор на патриарх Йосиф II (1667). Във всички тези преписи текстът на Молитвата се предава почти стереотипно. Единствено изменение е изхвърлянето на имената на сръбските светии Симеон и Сава в инвокацията на Молитвата и замяната им с името на канонизирания за светец киевски архиепископ Петър. Руският патриарх Йоаким в 1676 г. забранил на епископите да прилагат чина за

¹⁰ За Требника от 1570 г. вж. П. Атанасов, Яков Крайков. Книжовник, издател, график. XVI век. С., 1980, с. 122—128. Тук Молитвата дори не се споменава.

¹¹ И. Я. Порфирьев, А. В. Вадковский, Н. Ф. Красносельцев. Описание рукописей Соловецкого монастыря, находящихся в библиотеке Казанской Духовной академии. Ч. III, отд. I. Казань, 1898, с. 38, № 709.

¹² А. И. Яцимирский. Славянские и русские рукописи румынских библиотек. СПб., 1905, с. 854; P. P. Panaitescu. Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei RPR. V. I. București, 1959, № 170, p. 255.

¹³ J. Vašica, J. Vajs. Soupis staroslovanských Rukopisí narodního musea v Praze, Praha, 1957, s. 161, № 90. За това сведение благодаря на ст. и. с. Елена Коцева.

¹⁴ Русская историческая библиотека, издаваемая Археографическою комиссиею. Ред. А. И. Тимофеев. Т. 2. СПб., 1875, с. 314—315, № 103.

¹⁵ Акты исторические, собранные и изданные археографическою комиссиею (1615—1676). Т. IV. СПб., 1842, с. 12—14, № 1.

посрещане и да четат включената в него Молитва. Едва през 1721 г. интересът на Синода към това древно последование се събудил и било наредено на архимандрит Гавриил да го поправи и украси. Ревизираният текст бил напечатан в 1725 г. Няма сведения за прилагането на този богослужебен чин през XIX и XX в. Неговият живот продължил от самото начало на XV до средата на XVIII в.¹⁶

По-долу се цитира Молитвата според най-стария препис от около 1423 г. В други статии ще се изследват подробно нейните извори и езиково-стилни особености. Текстът е сравнен с преписите от 1589 г. (съкр. Рус.) и 1643 г. (съкр. Рум.). Разночтенията, добавките и пропуските са изнесени под линия.

МЛѢВА, ЕГДА ПОСТАВЕТЬ МНТРО АНТА Н ВЪХОДНТЬ ПРѢВѢ ВЪ ГРАДѢ.
 Н ЧТЕТЬ СЮ МЛѢВ ПРѢДЪ ГРАДШМЪ.
 ГН ВЕ НАШЪ НЖЕ Ѡ НЕСОУЩІНХЪ ВЪ СВѢШЕСТВО СЪЗДАНІЕ СВОЕ ПРѢЛОЖЕН, Н
 НЖЕ ЧИНЫ РАЗАЧНІЕ СЪТВОРЕН ВЪ МІЕН НА СЛѢЖЕНІЕ ВЕЛИКІЕ Н НЕЗРЕ ЕНІЕ
 ТВОЕ СЛАВЫ. НЖЕ ЗЕМАЛЬНОЕ АРХІЕРЕНСТВО ПО ЧІННѢ МЫСЛѢНЫН Н БЖ ТВѢНЫНХЪ
 ПОКАЗАА ЕСН СЛѢГЪ. Н НЖЕ НА НЕДОУНЫН, Н¹⁷ НЕЗРЕЧЕННЫН Н БЖ
 ТВѢНЫН ТВОИХЪ ПОВЕЛѢНІН. [ВЪ]¹⁸ ВЕЛИКОЕ СІЕ АРХІЕРЕНСКОЕ ПРІЗВАВЪ ДО АНІЕ.
 Н ПАСТН ЛЮДН ТВОЕ СІЕ ПРІЗВОАНЫН, ТЫ ОУБО ЧАКОАЮВЧЕ ВЪСЕМЫСЛѢНЕ
 СЪВЫШЕ ПРІЗРН Ѡ СТГО ЖНАЦА СВОЕГО, Н ОУСЛЫШН СМѢРЕНІЕ НАШЕ Н БАГО
 ОУГОДНЫКЫ СЪТВОРН НА ДОУНЫН БЫТН СЛОУЖБЫ ТВОЕЕ, ПОДАТН ТѢЛО
 ТВОЕ СТОЕ Н КРѢВЬ ТВОЮ Ч ТНЮ ХРІСТОАЮБНЫМЪ¹⁹ СМЪ ЛЮ МЪ. ЧИСТЫНМЪ
 СР ЦЕМЪ Н НЕСКВѢРННЫМА РОУКАМА. Н ОУКРѢПН НА ПРѢДАТН НА²⁰ СЛОВО
 ОУЧЕНІА ТВОЕГО НЕСЪГРѢШЕНО Н БЕЗЪ ЛЕНОСТН Н ПРАВОСЛАВНО, Н НАСТАВЛІАТН
 НХЪ ВЪ ЗАВѢТѢ ЖИВОНОСНАГО Н СЛАВНАГО Н БЛЖЕННАГО ѠНОГО ЖИВѢТА. Н
 СПО БЫ Н БЫТН ѠВЧЕТѢ НЗБРАННАГО ТВОЕГО СТАДА Н ДОУНЫН ѠДСЕНОУЮ
 ТВОЕГО ПРѢ СТОАНІА. ѠВРЪЗН МЪ ЧЮВСТВА Н БЛГОСЪТВОРН СР ЦЕ НА БАГОПРІЕТІЕ
 Н НА ОУСЛЫШАНІЕ БЖ ТВѢНЫН ТВОИХЪ Н НЕЗРЕЧЕННЫНХЪ ПОВЕЛѢНЫН. Н

¹⁶ К. Никольский. О службах Русской церкви, бывших в прежних печатных богослужебных книгах. СПб., 1885, с. 1—40; Н. Красносельцев. К истории православнобогослужения. По поводу некоторых церковных служб и обрядов, ныне неупотребляющихся. Материалы и исследования по рукописям Соловецкой библиотеки. Казань, 1889, с. 11—18.

¹⁷ Съюзът н липсва в Рус. и Рум., защото изопачава смисъла на текста.

¹⁸ Предлогът въ е налице в Рус. и Рум.

¹⁹ Рус. и Рум. — хюбенымъ тн н блгочыстнымъ смъ.

²⁰ Рум. — въ еже прѣдатн намъ; Рус. — прѣвнтн смъ.

БА ВЪ НХЪ ПРѢ СТОАНІЕМЪ СМѢРЕНІА НАШЕГО, НИЖЕ НА ЗЕМЛН ВОЛІЮ СВОЮ
 НСПАЛННВЪ ЧЛѢСТВО²¹. Н ОУКРѢПН ГРАДЪ СЫН, НЕ ПРѢЗРН МОЮ [. . .]²²
 ТВОЮ БЖѢСТВЕНОЮ СЛЮЮ. Н ПОРАЗН²³ УБЛОЖЕЩЕЕ НА ВРАГЫ, ЯКО Н ЕЗЕКІН
 ОУТВѢДННЪ ІЕРОСАЛНМЪ Н ПОГЫБѢЛЪ ДАВЫН ВЫСОКОМЪ ДРЪНОМОУ СЕНАХНРІМЪ
 МЪЧЕМЪ АГГА КЫНМЪ. Н ДАЖЪ БЛАГОУГОДІЕ ЗЕМЛН ВСЕСНАНЪ²⁴, Н ОУМНОЖН
 ПЛОДЫ ЕЕ. УВЕРЪЗН ЕН РОУКОУ, СВОЮ Н НСПАЛННАЕ ВСАГО ЖИВНОТНО БАГОСТИ.
 Н ОУКРѢПН ВѢРНАГО Н БАГОЧ ТНАГО ЦРѢ²⁵ НАШЕГО, НМЕ, КРѢПКОЮ Н
 БАГОВОЛНОЮ ДЕСНИЦЮ ТВОЮ Н ВЪВРЪЖН ЕГО УВРЪЖЕМЪ ПРАВДЫ ТВОЕЕ. Н ДАРЪН
 ЕМОУ МИРНО ЦР ТВО Н ПОСОВѢТВН ЕМЪ ЯЖЕ НА БАГОТВОРЕНІЕ. Н ПОКОРН ЕМЪ
 ВСЕ ЕЗЫКЫ НИЖЕ БРАНЕМЪ ХОТЕЩЕЕ. Н ДАЛГОДНЬСТВЕНО Н БАГО²⁶ ДАРЪН ЕМЪ
 ЖИТІЕ. ЯКО ДА Н МЫ В НН БАГОДНЬСТВЕНЪ ТНХО Н НЕПОРЪЧНО ЖИВОТА
 НАШЕГО СВѢРШНМЪ АѢТО. МАТВАМН ПРѢЧ ТЫЕ ВА ЧЦЕ НАШЕ ВЦЕ Н ПР ПОДЪВЫ
 МАРІЕ, СЛЮЮ Ч ТНАГО Н ЖИВОТВОРЕЩАГО КР ТА, СТХЪ СНАБ НВ НЫ Н
 НЕВЕЩЕСТВЕННЪ АРХАГГЛА, Ч ТНАГО ПР РКА ПР ТЧЕ Н КР ТАІА ІВАННА, Н
 СТХЪ БГОУЩЪ НВАКІМА Н АННЫ, СТЫНХЪ ПРЕХВАЛННЪ Н ВРЪХОВННЪ АП ЛЬ,
 Н СТХЪ ІЕРАРХЪ Н ЧЮ ТВОРЦЪ ХВѢХЪ, ВЕАНКААГО ВАСНАІА, ГРІГОРІА БГОСЛОВА,
 ГРІГОРІА ЧЮ ТВОРЦА, ВЕАНКААГО ІВАННА ЗАДУСТАГО, НІВАННА МА ТНАДОГО, Н
 ВЕАНКААГО АФАНАСІА Н ЧЮДОТВОРЦА ННКОЛН, Н ПРП БННЪ Н БГОНОСНННХЪ
 УЩЕ НАШН СІМЕОНА Н СТАІА САВЫ²⁷ Н СТЫНХЪ Н ВЕАНКОСЛАВНННХЪ М НКЪ²⁸
 ХВѢХЪ ГЕУ ГІА, ДНМНТРІА, ПРОКОПІА, ПАИДЕЛЕНМОИ, Н СТХЪ ФЕУДОРЪ²⁹ Н
 ВСѢХЪ СТХЪ ТВОИ. ЯКО ТЫ ЕЕН ПОДАТЕЛЬ БАГЫНМЪ Н СПСЪ ДШАМЕ
 НАШН Н ТБѢѢ СЛАВЪ ВЪЗСНАЕМЪ, УЩЪ Н СМЪ Н СТОМЪ ДХЪ, Н НІА Н ПР НО
 Н ВЪ ВѢКЫ ВѢ [КВ, АМННЪ.]

²¹ Рус. — святительство.

²² Лакуна въ всички известни предписи.

²³ Рус. — подаен.

²⁴ Рус. — вселеннен.

²⁵ Рум. — гна.

²⁶ В Рум. липса на блго.

²⁷ Рус. — и ниже во святыхъ отца нашего Петра архиепископа, русскаго новаго чюдотворца.

²⁸ Рус. — изпуснато м нкъ.

²⁹ Рус. — липса на стхъ фсудоръ.

Заслуга на руския филолог Мансветов е, че пръв установи модела за съставяне на тази Молитва — встъпителната молитва на Филотей Кокин при възлизането му на Ираклийската митрополитска катедра.³⁰ Той като че ли беше склонен да отнесе нашата Молитва към перото на Киприан. Красносельцев смята, че тя се е появила в Сърбия през XIV в., „може да бъде с участие Филофеева ученика, патриарха Евфимия Терновского“³¹. Липсват обаче податки за пребиваване на Евтимий и Киприан в Сърбия, поради което не е възможно те да са сътворили Молитвата на сръбска почва. Без да сочи каквито и да е основания, Сирку твърди, че оригиналът на Молитвата бил гръцки³², а на друго място пък заявява, че статиите в Соловецкия служебник от 1532 г., липсващи в Зографския служебник на Евтимий (включително и Молитвата), били взети от южнославянски и предимно български книги.³³

Съществуват обаче достатъчно убедителни доводи авторството на Молитвата да се отнесе към Григорий Цамблак:

1. *Terminus post quem* за съставянето ѝ е 1352 г., когато било произнесено ираклийското слово на Филотей Кокин. *Terminus ad quem* е 1423 г., откогато приблизително датира най-старият препис.

2. Най-ранният препис не е чернова, а препис от препис на вече установен, църковно приет и одобрен текст, който бил създаден вероятно в края на XIV или началото на XV в.

3. Авторът на Молитвата е живял в Сърбия, защото в нея се споменават двама класически сръбски светии и първият наличен препис от нея е именно сръбски. Може да се възрази, че в текста се призовава божие благословение над цра нашего име, а от 1389 до 1427 г. в Сърбия е владеел деспот Стефан Лазаревич. Но, от една страна, определеното црь в Молитвата е калка на o βασιλεύς в съчиненията на Филотей Кокин, а, от друга страна, то е сръбски литургичен трафарет за монарх изобщо, дори и за султан. Във Второто житие на Стефан Дечански Цамблак нарича постоянно героя си цар, а не крал, какъвто фактически бил. Сп. Радойичич правилно уточнява, че „код нас реч цар значи и владара уопште, и владара с на вишом титулом“³⁴. Но тук не е изключена и възможността за куртоазия, изявена ловко от дипломата Цамблак. Един пример — в края на Мъчението на Йоан Сучавски, писано по времето на молдовския войвода Александър Добрия (1400—1432), той ласкае владетеля като „благочестив“, „велик“, „украсен и с други добродетели“, „същински мъчениколюбец“.

4. Старата молдовска столица Сучава е второто културно огнище, което умножава преписите от Молитвата. Христоматийна истина е, че

³⁰ И. Д. Мансветов. Митрополит Киприан в его литургической деятельности. М., 1882, с. 62—64.

³¹ Н. Красносельцев. Цит. съч., с. 14.

³² П. Сирку. Литургические труды патриарха Евфимия Терновского. Т. I. Вып. II. СПб., 1890, с. LI.

³³ Пак там, с. XXXIII.

³⁴ Сп. Радойичич. Творци и дела старе српске књижевности. Титоград, 1963, с. 179.

Григорий Цамблак служил като проповедник при митрополитската църква „Св. Йоан Кръстител“ в Сучава от 1401 до 1406 г.³⁵

5. Широката циркулация на Молитвата от XVI до средата на XVIII в. в руските ръкописни и печатни издания може да се свърже с киевския период на митрополит Григорий Цамблак (1414—1419).

6. Фрази, като *празн обложеще насъ врагн, да рзи смъ мнрно цр тво, въврвжн его врвжѣмь правды твоєе*, въпреки че имат резонанс в някои творби на патриарх Филотей Кокин, са пригодени, осмислени и засягат пряко политическата ситуация в Сърбия и на Балканите преди 1402 г., когато османската армия била разгромена от Тимур при Анкара. Известно е, че Цамблак е пребивавал в Сърбия преди лятото на 1401 г. Нуждаят се от аргументи твърденията на някои автори, че той работил в Сърбия между 1403 и 1406 г. (дори 1409).³⁶

7. Писателят познавал подробно и точно Евтимиевите преводи на редица творения на патриарх Филотей (1354—1355, 1362—1378) и бил най-вероятно пряк ученик и последовател на Евтимий (1325/30—1401/2). Тесните връзки между Евтимий и Григорий Цамблак са документирани и известни.

8. Авторът се изявява като убеден и проникновен исихаст в духа и стила на Григорий Палама, Григорий Синаит, Филотей Кокин, Евтимий Търновски, Теодосий Търновски. За исихастко настроение говорят редица термини и фрази:

а) *Неизреченнын*: Среща се три пъти в тази кратка Молитва, а също в Мъчението на Йоан Сучавски от Цамблак (27:1) и в Похвално слово за Евтимий (62:13)

б) *тнхо* преминаване на живота — наречие, описващо поведението и на Патриарх Евтимий в Похвалното слово. Той *тихо* отговаря (65:8), *тихо* движи устните си (38:1)

в) *Благосътворяване* на сърцата на слушателите да чуят божествените неизречени повеления. Тази фразеология буди обширни паралели с *чувствените, мислените, сърдечните, умните* очи в Цамблаковите творби — Второ житие на Стефан Дечански, Мъчение на Йоан Сучавски, Похвално слово за Киприан

г) Ангелите се наричат *мысленыя* слуги и дори самият бог е характеризирани като *всемыслнь*. В Похвалното слово за Евтимий Цамблак въвлеча такива установени от исихазма топоси като *воннь мыслньна брвни* (10:1), *наказаннй мыслньныхъ вврвннй* (12:1).

9. Молитвата съдържа парафразиран библейски цитат от книгата 4 Царства 19:35—36, който се отнася за внезапната гибел на 185 хиляди войни на асирийския цар Сенахирим пред Ерусалим. Единственото друго съчинение в старата южнославянска литература, където се открива буквално същото сравнение, е Второто житие на Стефан Дечански (74:5). Цамблак бил насочен към този цитат от трудове на Филотей Кокин, в които турците се назовават асирийци. Те се уподобяват от Цамблак на

³⁵ П. Русев, А. Давидов. Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература. С., 1966.

³⁶ Сп. Радойичий. Цит. съч., с. 178—182; К. Мечев. Григорий Цамблак. С., 1969, с. 17—18.

асирийци и в Похвалното слово за Евтимий (51:2). В Мъчението на Йоан Трапезундски, убит около 1330 г., за родния град на мъченика се казва, че бил къ асиримъ блнжшн (2:1), което по-вероятно се отнася за турците в Мала Азия, отколкото за древните обитатели на Месопотамия.

10. Езиково-стилните характеристики на творбата са типично Цамблакови. Тя започва с присъща за неговия почерк трикратна анафора с начално нжє (за постигане на звуков ефект). В словото за Евтимий той предлага петократна анафора с кто (гл. 9), също петократна с ннма (гл. 52), трикратна пак с ннма (гл. 58). В словото за Киприан се среща риторична анафора с десетократно начално гдѣ. В Мъченичеството на Йоан Сучавски има петократна анафора на снцє (гл. 35). Въобще членоподобната употреба на местоимението нжє в конструкции със съществително, инфинитив, причастие и др. е твърде любим маниер на Цамблак под византийско влияние. Цамблакови са фиксирането на местоимението сд след глагола (показалъ есн), пълната липса на аналитизъм, развитата система на миналите действителни причастия на -нѣъ и -нѣъша и на личните и показателните местоимения. Чисто Цамблакови са композитните лексеми с първи компонент благо-, от които девет се съдържат в Молитвата. Те са общо седем, но две се повтарят: благоугодникы, благочестивимъ, благосътвори, благопрнетіє, благоугодіє, благочтнѣаго, благоволюю, благотвореніє, благоднѣствнѣъ. В Мъчението на Йоан Сучавски се отбелязват дванадесет сложни лексеми с благо-. В Молитвата се срещат тройни епитети, повторения на цели фрази с изменен синтаксис и др.

11. Цялата Молитва се отправя от името на християнската община, но в едно изречение се прокрадва и личен момент, присъщ на Цамблак и чужд на по-старите химнографи: Не прѣвзрн мою [. . .] твою вжѣствною снаю.

Тези и други доказателства⁸⁷ според нас убедително потвърждават авторството на Григорий Цамблак. Макар и неподписана, Молитвата на новопоставен митрополит е най-разпространената творба на Цамблак през вековете. По съдържание тя е не само литургично, но и обществено-политическо произведение, в което е намерила отражение една съдбоносна епоха от балканската история. Тя била преписвана и типографирана от българи, сърби, румънци, руси. Нейният текст, произнасян гръмка пред хилядни тълпи, разпалвал техните патриотични и религиозни чувства. Молитвата е единственото творение на Цамблак, което било отпечатано няколко пъти през средновековието и в новото време. Тя е и второто печатно българско съчинение след Житието на Петка от патриарх Евтимий.

Налагат се два извода:

1. Молитвата трябва да бъде включена в бъдещите събрани съчинения на Григорий Цамблак.

⁸⁷ Някои въпроси на атрибуцията на литературни произведения се разискват от: Д. С. Лихачев. Вопросы атрибуции произведений древнерусской литературы XI—XV вв.— Труды Отдела древнерусской литературы, т. 16, 1960; К. Гърдев. Принципи на установяване авторството на анонимни документи и литературни произведения. — Архивен преглед, 1978, № 2.

2. Необходимо е да се възприеме нов подход при проучване на ръкописните и печатните требници и служебници. Българските изследователи смятат, че при тях било излишно „да се посочват или изброяват отделните молитви и да се привеждат началните им фрази, тъй като всички текстове, влизащи в състава на тези книги, са канонично строго определени, стабилни и известни“³⁸. Това твърдение е вярно само за последните два века. Съветските филолози изразяват по-правилно становище за тези литургични книги: „Возникает необходимость тщательной построчной росписи содержания каждого из них при научном подробном описании, как это делалось в прошлом столетии, но не делается теперь.“³⁹

³⁸ Хр. Кодов, Б. Райков. Принципи и методи на описание на славянските ръкописи с оглед на съставяне на каталог на българските ръкописи от X до XVIII в. — Изв. НБКМ, т. 14 (20), 1978, с. 78.

³⁹ Н. Розов. Русские служебники и требники. — В: Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей, хранящихся в СССР. Вып. 2. Ч. 2. М., 1976, с. 337.